

Niklesová, Eva

Interpretační rámce Dialogu zoufalce a jeho duše

In: Niklesová, Eva. *Dialogy zoufalců: poetika a struktury : (dialogické texty o smyslu lidské existence v nejstarších světových literaturách a v literaturách středoevropského areálu)*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016, pp. 31-34

ISBN 978-80-210-8321-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135794>

Access Date: 06. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

4. INTERPRETAČNÍ RÁMCE *DIALOGU* *ZOUFALCE A JEHO DUŠE*

Přestože je *Dialog zoufalce* dochován v jediném papyrovém exempláři a dodnes zůstává obestřen rouškou interpretačního tajemství, což souvisí zejména s nejednotnými překlady vybraných pasáží díla a s nastíněním několika možností pro zasazení díla do literárního a historického kontextu, shodují se vědci ve výroku, dle něhož se setkáváme s jedním z nejstarších literárních ztvárnění filozoficky závažného tématu – myšlenky na smrt jakožto východisko z vyhraněné existenciální situace.⁵⁴ Celým dílem se prolíná pesimistický náhled na stav ve společnosti a na špatnost a zkaženost lidského pokolení.

Transkripce textu s jeho podrobným překladem a komentářem byla poprvé uveřejněna v roce 1896 ERMANEM a dala podnět k následným četným komentářům, výkladům a interpretačním rozepřím.⁵⁵ Dle ALLENA (2011, s. 1), amerického egyptologa, byl text ERMANEM vyložen částečně jako text autobiografický, přičemž tento způsob nazírání na text byl později následován HERMANNEM,⁵⁶ který předpokládal, že muž umíral na nemoc, a SPIEGELEM,⁵⁷ jenž dílo chápe jako memoáry velitele neúspěšné vzpoury psané jeho žákem. ALLEN (2011, s. 2) dále shrnuje vyznění vybraných interpretací *Dialogu zoufalce* – SUYS (1932)⁵⁸ dílo vykládá jako disputaci o hodnotách tradičních pohřebních příprav, stanovisko, jež bylo přejímáno učenici

54 STOV. BURKARD – THISEN, 2007, s. 155: „Trotz der Zerstörungen am Beginn ist eindeutig, daß ein Mensch mit seinem Ba spricht. Der Mensch will offensichtlich den Tod.“

55 ALLEN (2011, s. 1) uvádí, že žádné jiné dílo staroegyptské literatury neinspirovalo tolik rozdílných a protikladných názorů.

56 HERMANN, A. Das Gespräch Eines Lebensmüden Mit Seiner Seele. *Orientalistische Literaturzeitung*, 42.1–6, Münster: AKADEMIE VERLAG, 1939, s. 193–196.

57 STOV. SPIEGEL, J. Das Gespräch des Lebensmüden. In *Soziale und Weltanschauliche Reformbewegung im Alten Ägypten*. Heidelberg: Kerle, 1950, s. 48–56.

58 SUYS, E. Le dialogue du désespéré avec son âme. *Orientalia*, 1932, 1, s. 57–74.

dalšími, asi nejvýrazněji německým egyptologem SCHARFFEM. SCHARFF vydal v roce 1937 pojednání *Der Bericht über das Streitgespräch eines Lebensmüden mit seiner Seele*,⁵⁹ v němž podává nový překlad a okomentování díla. Dle jeho názoru je *Dialog zoufalce* odrazem dvou protichůdných ideologií:

„Na jedné straně vidíme útěk ze světa a touhu po smrti, vyvolanou špatností světa, na straně druhé lásku k životu, zvýšenou užíváním si všeho, co život ve zdejší nabízí, a pohrdání všemi nadějemi v život posmrtný. Tvůrce si v těchto dvou vyhledal prudce kontrastující myšlenkové světy, jež spolu zápasí v jedné hrudi, aby si vše definitivně objasnily, tak, že je rozdělil do dvou osob, které spolu disputují v duchu přiděleného mínění. Tvůrce našeho díla však od začátku stojí na straně znechucenosti životem, proto sám člověku přiděluje očekávání tohoto životního názoru, který se v konečné fázi vítězně prosadí. Životní radost je oproti tomu obsahem role duše, která se nakonec nechává přemluvit.“ (SCHARFF, 1937, s. 8)⁶⁰

Celkové vyznění díla dává SCHARFF (1937, s. 68) do souvislosti se změnami kolem roku 2200 př. Kr., a to především se změnami vnitřního života jednotlivce. Vzhledem k tomu, že ERMANŮV a SCHARFFŮV překlad a následně vyvozené interpretace sehrály v kontextu počátečního bádání nad *Dialogem zoufalce* důležitou roli, jsou tyto dva stěžejní výklady díla komentovány a komparovány autory novodobého německého *Úvodu do staroegyptských dějin literatury I. (Einführung in die altägyptische Literaturgeschichte I)* z roku 2007 následovně:

„Erman vidí v mužovi někoho, kdo je zoufalý a chce spáchat sebevraždu; Ba mu radí vrhnout se do ohně – spálená mrtvola již nepotřebuje žádnou péči. Scharff vidí v muži učeného kněze a básníka rozhovoru, který kvůli revolučním poměrům již nemůže žít jako zbožný Egypťan a nemůže obětovat božstvu. Zhnusen životem chce proto spáchat sebevraždu upálením. Ba vystupuje jako představitel radosti ze života, zkouší mu sebevraždu překazit a vyzývá jako podlý svědek k užívání si života.“ (BURKARD – THISSEN, 2007, s. 158)⁶¹

59 SCHARFF, A. *Der Bericht über das Streitgespräch eines Lebensmüden mit seiner Seele*. Sitzungber. d. Bayer. Akad. d. Wissensch., Phil. hist. Abt.; 9; München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1937.

60 Srov. originál: *„Auf der einen Seite sehen wir die Weltflucht und Todessehnsucht, hervorgerufen durch die Schlechtigkeit der Welt, auf der andern die Liebe zum Leben, gesteigert zum Genuße alles dessen, was das Diesseits bietet, und die Verachtung aller Jenseitshoffnungen. Der Verfasser sucht sich mit diesen beiden, so stark kontrastierenden Gedankenwelten, die in seiner Brust miteinander ringen, in der Weise endgültig auseinanderzusetzen, daß er sie auf zwei Personen verteilt, die miteinander im Sinne der jeweils zugeteilten Anschauung disputieren. Der Verfasser unseres Textes steht aber im Grunde von Anfang an auf der Seite des Lebensüberdrußes; daher überweist er dem Menschen selbst die Anwartschaft dieser Lebensanschauung, die sich auch schließlich siegreich durchsetzt. Die Weltfreudigkeit dagegen wird zum Inhalt der Rolle der Seele, die sich schließlich umstimmen läßt.“*

61 Srov. originál: *„Erman sieht in dem Mann jemanden, der am Leben verzweifelt und Selbstmord begehen will; der Ba rät ihm, sich in Feuer zu stürzen, da ein verbrannter Leichnam keine Fürsorge mehr benötige. Scharff sieht in dem Mann einen gelehrten Priester und den Dichter des Gespräches, der wegen der revolutionären*

K SCHARFFOVĚ interpretačnímu náhledu se v roce 1952 kriticky vyjádřil JACOBSON (1952, s. 6), chápaje dílo jakožto „jedinečný individuálně-osobní prožitek“ („*einzigartiges individuell-persönliches Erlebnis*“). JACOBSON nesouhlasí s chápáním textu ve smyslu vyjádření dvou rozdílných světových názorů, představovaných dvěma protagonisty díla – životem zklamaného člověka a pro život vezdejší nadšenou duší. Dle JACOBSONA (1952, s. 8) bychom na sebe měli *Dialog zoufalce* nechat působit bez jakýchkoliv předchozích předpokladů a znalostí díla a doby, ze které text pochází. Pouze tento dopředu nezatížený přístup k dílu nám naopak možná může něco prozradit o čase, v němž byl *Dialog zoufalce* sepsán. Zároveň na sebe můžeme nechat působit tragédii zcela jiného druhu, než jak byla viděna v předchozích interpretacích: máme před sebou člověka, který již nerozumí své době, proto je dotlačen na pokraj sebevraždy – a právě toto se stává výchozím bodem. V tomto textu jde tedy dle JACOBSONA o tragédii bezmocnosti nejen světa, nýbrž i své vlastní. JACOBSON se takto dostává k otázce působení mimoliterárních faktorů na okolnosti vzniku díla a na jeho recepci. Ve svém přístupu se příklání k imanentní interpretaci, vycházející výlučně z informací obsažených v textu. Případné úsudky o odrazu nepříznivosti doby do vyznění textu a do okolností jeho sepsání mají vznikat v pořadí *čtení textu* → *vyvození závěrů o soudobém společenském dění*. Jde tedy o protiklad k převládajícímu výkladu textu v duchu odrazu faktorů mimoliterárních.⁶²

V angloamerickém prostředí byla v roce 1956 vydána další edice *Dialogu zoufalce*. Jejím autorem je FAULKNER, který dal dílu název *The Man Who Was Tired of Life*. V souvislosti s tímto textem hovoří FAULKNER o ústředním tématu sebevraždy a o hamletovské otázce, zda zemřít, či nezemřít. K dalšímu zásadnímu textu, vztahujícímu se k *Dialogu zoufalce*, patří *Das Gespräch eines Mannes mit seinem Ba* (BARTA, 1969).⁶³ V této verzi jsou shrnuty předchozí poznatky o *Dialogu zoufalce* a o jeho interpretacích. Krom výše uvedených náhledů ERMANOVÝCH, SCHARFFOVÝCH a JACOBSONOVÝCH uvádí BARTA (cit. dle BURKARD – THISSEN, 2007, s. 158–159), sumarizaci některých dalších interpretačních rámců:

„Hermann vidí v mužovi někoho, kdo je smrtelně nemocný a povídá si s Ba – jakožto s jednou z pozemských postav činných po smrti – o významu a formě onoho světa. Junker v mužovi rovněž spatřuje básníka rozhovoru, který bez pomoci vzdoruje strašlivým událostem své doby a chce se

Zeitumstände nicht mehr als frommer Ägypter leben und der Gottheit opfern kann. Er will daher aus Ekel am Leben Selbstmord durch Verbrennen begehen. Der Ba tritt als Vertreter der Lebensfreude auf, versucht ihn am Freitod zu hindern und fordert als böser Versucher zum Lebensgenuß auf.“ (BURKARD – THISSEN, 2007, s. 158)

62 Podrobněji srov. JACOBSON, 1952, s. 8–9. V kontextu současného uvažování o *Dialogu zoufalce* je však tento náhled na text jakožto na možnou autoterapeutickou formu chápán jako okrajový (např. ALLEN, 2011, s. 2).

63 BARTA, W. *Das Gespräch eines Mannes mit seinem Ba* (Papyrus Berlin 3024). In *Buchreihe: Münchener Ägyptologische Studien (MÄS)*, 18, Berlin: Hessling, 1969, s. 1–60.

proto smrtí v plamenech vyvázat ze života. Tento záměr ho vede k rozhovoru se svou Ba, která je představována jako skeptik a zástupce světonázoru životního požitku, odmítajícího veškeré problémy. Spiegel spatřuje v muži významnou, historicky uchopitelnou osobnost I. přechodného období, která na konci Staré říše vede revoluční lidové hnutí s předpokladem stejného práva pro všechny. Význam Ba, jakožto dialogického partnera, je ignorován.“

V devadesátých letech 20. století se k *Dialogu zoufalce* vyjádřili např. PARKINSON (1996)⁶⁴ a LOHMANN (1998),⁶⁵ kteří na dílo nahlízejí jako na debatu o obecnějších pojmech, jako na diskusi o hodnotách a představě smrti, zatímco ASSMANN (1998)⁶⁶ dílo chápe jako chvalořečení smrti, v protikladu k egyptským hodnotám. (cit. dle ALLEN, 2011, s. 2)⁶⁷

Vzhledem k vymezenému zaměření publikace nebude upřednostňována žádná z četných a často protichůdných interpretací, avšak jedno ze sémantických kritérií bude vycházet z převažující teze, dle níž se protagonista ocitá ve vyhraněné existenciální situaci.

64 PARKINSON, R. B. On a proposed survival of the ‚Lebensmüder‘ into the Christian era. *Chronique d'Égypte*. 1996, 71, s. 389–392.

65 LOHMANN, K. Das Gespräch Eines Mannes Mit Seinem Ba. In *Studien Zur Altägyptischen Kultur*, 25, Tübingen: Helmut Buske Verlag GmbH, 1998, s. 207–236.

66 ASSMANN, J. [b] Dialogue between Self & Soul: Papyrus Berlin 3024. In BAUMGARTEN, A. I.; ASSMANN, J.; STROUMSA, G. G. *Self, Soul & Body in Religious Experience, Studies in History of Religion LXXVIII*. Leiden–Boston–Köln, 1998, s. 384–403.

67 ALLEN (2011, s. 2) shrnuje další interpretační rámce *Dialogu zoufalce* – zmiňuje např. výklady v duchu úvah o realitě v posmrtném životě (WEILL, R. Le livre du Désespéré: le sens, l'intention et la composition littéraire de l'ouvrage. In *Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale*, 45, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 1947, s. 89–154.); interpretaci ve smyslu vyjádření obav o vztah mezi životem a smrtí u DONNAT, 2004 (DONNAT, S. Le dialogue d'un homme avec son ba à la lumière de la formule 38 des Textes des Sarcophages. In *Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale*, 104, 2004, s. 191–205.); nazírání na text jako na debatu o hedonismu vs. spiritualitě (GOEDICKE, H. *The Report about the Dispute of a Man with his Ba. Papyrus Berlin 3024*. Baltimore–London: The John Hopkins Press, 1970.); jako vyřčení soudu o roli maat v příštím životě (MATHIEU, B. Le dialogue d'un homme avec son âme: un débat d'idées dans l'Égypte ancienne. *Égypte, Afrique & Orient*. 2000, 19, s. 17–36.) aj.